

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

TL1060 Hakas Türkçesi II Ders Notu: 5. Ders “Hakas Türkçesinde İyelik Kategorisi”, Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, 2021.

İyelik Kategorisi (Тартылғы форма категориясы)

Nesnelerin kime ya da neye ait olduğunu gösterir. İyeliğin teklik (пір санда) ve çoklukta (көп санда) bulunan bir, iki ve üçüncü kişiye (пастағы, ікінчі, үзінчі сырай) aitliği gösteren altı biçimi vardır.

Пір санда	1. сырай	-м, -ым, -ім
	2. сырай	-ң, -ың, -ің
	3. сырай	-ы, -і, -зы, -зі
Көп санда	1. сырай	-быс, -біс, -ыбыс, -ібіс
	2. сырай	-ңар, -ңер, -ыңар, -іңер
	3. сырай	-ы, -і, -зы, -зі

		пала	іңе
Пір санда	1. сырай	палам	іңем
	2. сырай	палаң	іңең
	3. сырай	палазы	іңезі
Көп санда	1. сырай	палабыс	іңебіс
	2. сырай	палаңар	іңеңер
	3. сырай	палазы	іңезі

İyelik ekleri ötümsüz ünsüz ile biten sözcüklere eklendiğinde sözcüğün son sesi ötümlüleşir: ат + ым > адым, сас +ым > сазым

		сағыс	ат
Пір санда	4. сырай	сағызым	адым
	5. сырай	сағызың	адың
	6. сырай	сағызы	ады

Көп санда	4. сырай	сағызыбыс	адыбыс
	5. сырай	сағызыңар	адыңар
	6. сырай	сағызы	ады

İyelik ekleri sonu –ğ, -g, -ñ sesleriyle biten sözcüklere geldiğinde, bu sesler iki ünlü arasında kalarak düşerler. Bu seslerden önceki ünlü geniş ise uzun /a:/ ya da /e:/, dar ise /i:/ ünlüsü ortaya çıkar.

		тағ	суғ	саң
Пір санда	1. сырай	таам	суум	саам
	2. сырай	тааң	сууң	сааң
	3. сырай	таа	суу	саа
Көп санда	1. сырай	таабыс	суубыс	саабыс
	2. сырай	тааңар	сууңар	сааңар
	3. сырай	таа	суу	саа

		палығ	сіліг	пулуң
Пір санда	1. сырай	палиим	сілиим	пулиим
	2. сырай	палииң	сілииң	пулииң
	3. сырай	палии	сілии	пулии
Көп санда	1. сырай	палиибыс	сілиибіс	пулиибыс
	2. сырай	палииңар	сілииңер	пулииңар
	3. сырай	палии	сілии	пулии

Eğer sözcük /x/ ya da /k/ ünsüzü ile bitiyor ise iyelik ekleri eklendiğinde bu sesler ya ötümlüleşerek /ğ/ ya da /g/ seslerine dönüşürler ya da ötümlüleştikten sonra düşerler ve uzun ünlü oluşur. Hakas gramerlerinde her iki biçim de kabul edilmiştir. Ayrıca çağdaş literatürde de her iki biçimde çekimlenişe de rastlamak mümkündür. Sadece ötümlüleşme Sagay ağzı konuşurlarında yaygın olarak rastlanırken ünsüzün tamamen kaybolmasına Kaç ağzı konuşurlarında

daha çok rastlanır. /x/ ve /k/ ünsüzü ile biten tek heceli sözcüklere iyelik ekleri eklendiğinde düşme olmaz.

		харах	харах	хузурух	хузурух
Пір санда	1. сырай	харағым	хараам	хузуруғым	хузуриим
	2. сырай	харағың	харааң	хузуруғың	хузурииң
	3. сырай	харағы	хараа	хузуруғы	хузурии
Көп санда	1. сырай	харағыбыс	хараабыс	хузуруғыбыс	хузуриибыс
	2. сырай	харағыңар	хараанар	хузуруғыңар	хузуриинар
	3. сырай	харағы	хараа	хузуруғы	хузурии

		көнек	көнек	кірбік	кірбік
Пір санда	1. сырай	көнегім	көнеем	кірбігім	кірбиим
	2. сырай	көнегің	көнеең	кірбігің	кірбиің
	3. сырай	көнегі	көнее	кірбігі	кірбии
Көп санда	1. сырай	көнегібіс	көнеебіс	кірбігібіс	кірбиибіс
	2. сырай	көнегіңер	көнееңер	кірбігіңер	кірбиіңер
	3. сырай	көнегі	көнее	кірбігі	кірбии

/k/, /x/, /f/, /ts/, /ʃ/ ünsüzleriyle biten Rusça sözcüklere iyelik eki eklendiğinde de ötümlüleşme olur: бак “su tankı” + ы > багы; плотник “marangoz”+ і > плотнигі, альманах “yıllık” +ы> альманағы, шкаф “dolap”+ ы> шкавы телеграф “telgraf” +ы >телеграфы; карандаш “kurşunkalem” +ы> карандажы.

/x/ ile biten Rusça sözcüklere ekin daima kalın sıradan biçimi eklenir: стих “şiiir”+ ы> стиғы.

/ç/ (ч) ve /şç/ (щ) ile biten Rusça alıntı sözcüklere iyelik eki geldiğinde ötümlüleşme olmaz: плащ “yağmurluk”+ы > плащы трубач “trompetçi”+ы> трубачы vb.

Rusça –ст ve –сть ses gruplarıyla biten sözcüklere iyelik eki eklendiğinde /t/ ya da /t'/ düşer: артист + и > артизи; письменность+ ы> письменнозы; промышленность + ы>промышленнозы vb.

Rusçada iki –с ile biten sözcükler iyelik eki aldığı anda ötümlüleşme olur: класс “sınıf”+ы >класы экспресс+ и >экспреси.

Rusçadan alıntı –nk, -ng, -lk, -nd gibi ses gruplarıyla biten sözcükler iyelik eki aldığı anda her hangi bir deęişme olmaksızın iyelik eki eklenir: лозунг “slogan”+ ы > лозунгы; полк “alay”+ ы > полкы ; стенд “kabin”+и > стенди vb.

Hakas Türkçesindeki bazı sözcükler iyelik eki ile kalıplaşmış olarak kullanılır. Bu tür yapılar genellikle organ adlarında ve bazı görevli sözcüklerde rastlanır: иңни, ахсы, көнни, алны, кисти, үстү vb.

Çokluk Biçimindeki Sözcüklere İyelik Ekinin Getirilişi

Çokluk biçimindeki sözcüklere de iyelik eki getirilir. Bu durumda birden fazla nesnenin bir kişiye ya da bir şeye ait olduğu belirtilmiş olur.

		холлар	тастар	аттар
Бір санда	1.сырай	холларым	тастарым	аттарым
	2.сырай	холларың	тастарың	аттарың
	3.сырай	холлары	тастары	аттары
Көп санда	1.сырай	холларыбыс	тастарыбыс	аттарыбыс
	2.сырай	холларыңар	тастарыңар	аттарыңар
	3.сырай	холлары	тастары	аттары

Каунаklar:

Korkmaz Z. (2002) *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK

Хакасский язык. Морфология./Под ред. Карпова В.Г. - Учебное пособие (на хакасском языке) для студентов, обучающихся по специальности 021700.02-Филология (Хакасский язык и литература) – Абакан: Изд-во ХГУ им. Н.Ф. Катанова, 2004.

Патачакова Д.Ф. Хакас тілі. I чардыгы. Лексика, фонетика, морфология: педагогическай училищее учебник. Пастагызын сыхча = Грамматика хакасского языка. Ч. I. Лексика, фонетика, морфология: Учебник для педагогического училища. Изд. 1-е. – Абакан: Хакас. кн. изд-во, 1955.